

TÜRKİYE'DE TOPLUMBİLİM ARAŞTIRMALARININ GELİŞİMİ

Gönül İÇLİ*

20. yüzyılda doğa bilimleri, sosyal bilimlere göre çok hızlı bir gelişme göstermiştir. İki bilim dalının gelişme farklılığı çeşitli faktörlere bağlı olmakla beraber konu alanlarının farklı olması, sosyal bilimlerin toplumların sosyo-kültürel tarihleriyle, dilleriyle, kimlikleriyle ilişkili olmasına karşılık doğa bilimlerinin doğal çevreyi konu almaları önemli bir faktör olarak düşünülebilir. Diğer yandan doğa bilimlerinde yasalara ulaşmak kolay, sosyal bilimlerde ise yasalara ulaşmak zordur, ancak genellemelere gidilebilir. Bu genellemelerde bilinçli bir şekilde zaman ve mekan farklılığı ön plana çıkarılmaktadır. Uzun bir süre gelişme salt ekonomik ve teknolojik alandaki gelişme olarak düşünülmüş ve bu gelişmenin toplumsal refahı artırıcı etkisi vurgulanmış ancak insan potansiyelinin geliştirilmesine ilişkin çabalara aynı önem verilmemiştir. Sosyal bilimlerin çağdaş toplumsal hayatın bir parçası olduğu günümüzde herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Sosyal bilimlerin açısından düşünüldüğünde kavramların, yapıların yeniden kurulması yeniliklerin inşa edilmesine yönelik bilgi üretimi toplumsal yaşamda önemlidir ancak görülen odur ki günümüzde sosyal bilimler bu noktada doğa bilimlerinin çok gerisinde kalmıştır. Burada sosyal bilimlerin doğa bilimlerine oranla daha az kesin olması ve daha dar kapsamlı olması da önemli bir neden teşkil etmektedir. Bu çalışma sosyolojinin gelişim aşamalarını, bugün ulaştığı noktayı bir çerçeve içerisinde ele almak amacıyla.

Batıda siyasal, ekonomik, sosyal sorunlara çözüm aramayı amaçlayan sosyoloji, Osmanlı'da da benzer sorunlara yönelik olarak doğmuştur. Türkiye'de sosyoloji düşüncesinin başlatıcıları olarak Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin ön plana çıkmaktadır. İlk sosyoloji bölümü 1910 lu yıllarda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde kurulmuştur. Sosyolojinin batı ülkelerindeki üniversitelerde bir bölüm olarak kurumlaşması da hemen hemen bu tarihlere rastlamaktadır. Türkiye'de sosyoloji Türk modernleşmesinin önemli kaynaklarından birini oluştururken, ulus devletin kuruluş sürecinde de resmi ideolojinin kurucu öğelerinden bir bölümünü de sağlamıştır. Prens Sabahattin ademi merkeziyetten yana olup, müteşebbisin ve müteşebbisliğin gelişmesine ağırlık veren, iktisadi açıdan liberal görüşleriyle Le Play çizgisine yakındır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki cemaatlerden, ulusal topluma geçişte toplumcu görüşün savunucusu durumunda olan Ziya Gökalp, Batı dünyasında toplumcu görüşü savunan Comte - Durkheim çizgisindedir.

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü

Kösemihal'in belirttiği gibi "toplumcu görüşün karşısında bireyci görüşü savunacak herhangi bir kimsenin bulunmaması" sosyolojinin Türkiye'ye girişinde Ziya Gökalp'in ön plana çıkmasına neden olmuştur.¹ Bu bağlamda, Ziya Gökalp'in tarihsel konumu görüşlerinin toplumsal gerçekliğin yapılandırılması ve bilgi üretimi açısından önemli bir yere gelmesini sağlamıştır. Bireyi, bireyin ekonomik girişkenliğini öne çıkaran, bireyci eğitimin önemini vurgulayan Prens Sabahattin'in görüşleri ise dönemin koşulları nedeniyle Ziya Gökalp'in görüşü kadar önem kazanmamıştır. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'i benimseyen birçok düşünür Türkiye'nin sorunları ile sosyoloji arasında ilişki kurmaya çalışmıştır.

Türk sosyolojisinin kuruluş ve gelişme döneminde batıdakinden farklı olarak felsefi bir temelini olmadığı görüşü genelde kabul gören konulardan birisidir.² Batı sosyolojisinin felsefi kökeninin olduğu ve birçok felsefi düşüncenin de sosyolojinin gelişmesine katkı sağladığı belirtilmektedir. Türk sosyolojisinin temelinde ise böyle bir felsefi kökenin olmayışı bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Erkul ise, yeni Türk düşünce geleneğinde felsefenin ihmal edildiği görüşüne bir ölçüde katılmakla birlikte batı kökenli sosyoloji akımlarının birer temsilcisi konumunda bulunan sosyologlarımızın söz konusu akımlara adını veren felsefi izm'leri (pozitivizm, idealizm, materyalizm, rasyonalizm, realizm, ampirizm, sosyalizm, spiritüalizm ve benzeri izm'leri) benimsediklerinin görüldüğünü ifade etmektedir. Bu anlamda Türkiye'de yapılan sosyolojinin de tıpkı batı sosyolojisindeki gibi belirli felsefi kökenleri bulunduğunu öne sürmektedir.³ Türkiye'de sosyolojinin doğuşuna yönelik bu kısa girişten sonra, sosyolojinin gelişim aşamalarına bakmak yararlı olacaktır.

TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİNİN GELİŞİM AŞAMALARI

Türkiye'deki diğer sosyal bilimler için kullanılabileceği belirtilen aşamaların sosyoloji için de kullanılabileceğini düşünüyoruz. Kağıtçıbaşı'nın⁴ sosyal psikoloji için bahsettiği taklit sosyal bilim, ülkenin sosyo kültürel gerçeklerine dönük sosyal bilim ve evrensel sosyal bilim aşamaları sosyoloji için de geçerli olabilir. Türkiye'de sosyolojinin gelişimi Kağıtçıbaşı'nın yukarıda belirtilen aşamaları doğrultusunda değerlendirildiğinde ilk aşamada kuram ve kavramların ithal edildiği bir dönemde yerel sorunların incelenmeye çalışılması yer almaktadır. İkinci aşama özgüllüğün dikkate alındığı, toplum-

¹ N. Şazi Kösemihal, Durkheim Sosyolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1971, s.8

² Faruk Kocacık, Toplum Bilim Ders Notları, C.Ü. Yay. No: 64, Sivas, 1997, ss.60-61; ayrıca bkn. Ümit Meriç "Braudel'e göre Tarih ve Sosyoloji", Tarih ve Sosyoloji Semineri, İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1990, s.104

³ Ali Erkul "Türk Sosyolojisi Tartışmaları", Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2000, s.9-47

⁴ Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Sosyal Psikoloji Araştırmaları: Geleceğe İlişkin Öneriler", Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, (Der. S.Atauz), TSBD Yay. Ankara, 1986 s.7-20

bilim nesnesinin anlaşılıp çözümlenmeye başlandığı dönemdir. Üçüncü aşamada ise evrensel düzleme yapılan katkı yer almaktadır. Türkiye’de 1940 lı yıllara kadar konuların kuramsal düzeyde siyaset, eğitim, felsefe, ideoloji gibi değişik alanlarla iç içe girmiş bir biçimde tartışıldığı görülmektedir. 1940 larda ve daha sonraları 1960 larda ise alan araştırması yoluyla somut gerçeğin saptanmasına yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1960 lı yıllarda sosyoloji değişen toplumsal yapıya uygun bir gelişme göstermek zorunda kalmıştır. Çoğulcu farklılaşmış yeniden örgütlenmiş bir toplumsal yapının gereksinim duyduğu yeni bilgilerin üretilmesi gereği ortaya çıkmıştır. DPT nin kurulması, ODTÜ, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü gibi kurumların kurulması, DİE nin yeniden düzenlenmesi bu dönemde yapılmıştır. DPT ye ayrılan önemli miktardaki kaynak sosyoloji disiplininin yerleşmesi ve ilgi görmesi açısından önemli bir faktördür. Kongar, 1960 lı yılların ardından ampirik araştırmacı bir aşamaya geçildiğini, pozitivist düşünceye dayalı olarak kuramsal çalışmaların yanında anlamlı saha çalışmalarına yönelme olduğunu belirtmiştir.⁵ Buna karşılık Ergun, 1960 sonrası Türk sosyolojisinin aşırı ampirik, dar, deneysel ve davranışçı araştırma tekniklerini kullanan bir sosyoloji olduğu ve daha geniş kapsamlı ve bilimsel bir yöntem anlayışına geçilmekte olduğunu ifade etmiştir.⁶ Kıray toplumun köklü sosyal yapı değişiklikleri geçirdikten sonra sistematik ve olgulara dayalı bilgilerin değer kazandığını, araştırmaya olan talebin arttığını, kaynakların çoğaldığını, alt dallarda farklılaşmış eğitim veren bölümlerin, yeni bölümlerin açıldığını belirtmektedir.⁷ Sosyal Bilimler Derneğinin 1960 lı yılların başında kurulmasının ardından dernek tarafından araştırmalar yapılmış, ulusal ve uluslar arası seminerler düzenlenmiştir. “Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişimi” semineri Sosyal Bilimler Derneği ve Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından birlikte gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak bilgi birikimi de epeyce artmıştır. Dolayısıyla 1960 lı yılların sosyoloji açısından önemli bir aşama olduğu düşünülebilir. 1960 lı yıllardaki gelişmelerin ardından 1970 ler sosyoloji açısından oldukça sönük bir dönemdir. 1970 lerde Boğaziçi ve Ege Üniversitelerinde sosyoloji bölümleri kurulmuştur. 1980 lerde daha kapsamlı bilimsel bir yöntem anlayışına geçilmiştir. Yine bu yıllarda Cumhuriyet, Selçuk, Atatürk, İnönü, Fırat, Mimar Sinan ve Uludağ Üniversitelerinde sosyoloji bölümleri kurulmuştur. Kaçmazoğlu sosyolojinin Türkiye’de 1980 den sonra kurumsallaşmaya başladığını belirtmiştir.⁸ Farklılaşma ve çeşitlenme özellikle büyük üniversitelerde görülmeye başlamış ancak, diğer kurumlarda aynı gelişme görülebilmiştir. Ortaya çıkan yeni bilgi talebi farklı kurum-

⁵ Emre Kongar, *Türk Toplumbilimcileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s.15-24

⁶ Doğan Ergun, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Sosyoloji ve Gelişmesi” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.2160-2163

⁷ Mübeccel Kıray, “Toplum, Bilgi ve Türkiye” *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Der: Sevil Atauz, TSBD, Ankara, 1986, s.187-194

⁸ Bayram Kaçmazoğlu, “1960 sonrasında Türkiye’de yapılan Sosyoloji Çalışmalarına Genel bir Bakış”, *Dünya’da ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, Sosyoloji Derneği Yay. Ankara, 1994, s.48-56

larca karşılanmaya başlamıştır. Yine 1980 sonrası özel araştırma büroları kurulmuş, üniversite dışında da sosyoloji ile uğraşanlar ortaya çıkmıştır. 1990 larda sosyoloji bölümlerinin sayısı artmıştır. Ancak yeni bölümlerdeki eğitim ve araştırmanın istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir. 1990 yılında kurulan Sosyoloji Derneği sosyologların örgütsel bir yapı içinde yer almalarına öncülük ettiği gibi düzenlediği ulusal sosyoloji kongreleri ile de sosyolojinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Bu bölümde Türkiye’de sosyolojinin karşılaştığı sorunlara değineceğiz. Türkiye’de toplumbilim pratiği ile ilgili aşamalı gelişimde kuram ve kavramların, konuların Batı sosyolojisinin etkisi altında kaldığı, Türkiye’de sosyal gerçekliğin kavranabilmesi için yerleşmesinin gerektiği savunulmaktadır,⁹ Erkul da, kendi toplumunu anlamakta önemli donanım eksiklikleriyle analize başlayan Türk sosyologunun Türk toplumunu analiz etmekte ihtiyaç duyduğu yerli katkıyı yeterli kalitede üretememiş olma sorunuyla yüz yüze olduğunu belirtmektedir. Bu sorunun aşılması için öncelikle sorunun farkına varılması, kabullenilmesi ve bir sorun olarak tanınması gereği üzerinde durmaktadır.¹⁰

Türkiye gibi toplumsal değişimin dönüşümlerin oldukça yoğun bir şekilde yaşandığı toplumlarda yerelliğin ve özgüllüğün kuram ve kavramların gelişmesi açısından yapacağı katkılar aynı zamanda bilgi birikiminin artmasına da katkıda bulunacaktır. Sezer, Türk sosyolojisinin iki konuya önem vermesi gerektiği görüşündedir. İlk olarak Batı ile farklılığımızı belirten bilgi toplama ve yalnızca bununla yetinmenin Batı taklitçiliğinden başka bir anlam taşımayacağını belirtmektedir. İkinci olarak da toplum olarak yalnızca yapısal düzeyde değil, çıkarlarımız açısından da Batı dan farklı olduğumuz saptanarak, bu farklılığa göre kendi çıkarlarımıza uygun kendi açıklamalarımızı getirme durumunda olduğumuzu, ancak bunu da yaparken taşralaşma tuzağına düşmemek için mutlaka kendi açıklamamız içinde Batıyı da açıklayabilme gereğini vurgulamaktadır.¹¹ Dolayısıyla Türkiye’de diğer çevre ülkelerde olduğu gibi kendi sosyal gerçeklerini araştırmaya yönelirken yalnızca kendine özgü yorumları ile kendi sınırları içerisinde bu işi yapmaktan kaçınılmalı, hem uluslar arası duruma gelmeye, hem de yerleşmeyi sağlamaya çalışmalıdır.

Bilgi üretmek yerine bilgi aktarmacılığının yapılması sosyolojinin Türkiye’deki ge-

⁹ Oğuz Arı, “Türkiye’de Anket Metoduna Dayanan Sosyolojik Araştırmalar ve Uygulama Açısından Teori ve Kavramlar”, Türkiye’de Sosyal Bilimler Araştırmalarının Gelişimi H.Ü. Yay, 1971, ss.127-136; ayrıca bkn. Baykan Sezer, “Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar”, 75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji, Bağlam Yay., İstanbul, 1991, s. 7-12

¹⁰ Ali Erkul, a.g.e. s.9-47

¹¹ Baykan Sezer, a.g.e., s.7-12

lişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Çeviriler, derlemeler özgün çalışmalara göre üstün kabul edilmiştir. Uzun bir süre kuramsal çalışmalar ön planda kalmış, saha araştırmalarından uzak durulmuştur. Sosyolojik araştırmalara gereken önemin verilmemesi araştırma teknikleri ve metodolojiye ilişkin bilgilerin de yetersiz bir düzeyde kalmalarına neden olmuştur. "Sosyal bilimlerde gelişmelerin kaydedilebilmesi için salt batıdan aktarılan bilgilerle yetinilemez. Bilginin buradan üretilmesi gerekir. Fende ve teknoloji- de bilgi aktarımı bir derecede geçerli olabilir. İnsan bilimlerinde ise batıdaki bulguların hangilerinin evrensel geçerliliğinin olduğu, hangilerinin ise kültüre bağımlı olduğunun ayırt edilebilmesi bir zorunluluktur. Bunun için de görgül verilere dayalı bilimsel araştırmalara büyük gereksinim vardır"¹²

Birbirini dışlayan bir konum bilimin gelişme dinamiğiyle bağdaşmaz. Tuna'ya göre, toplum olayları yalnızca bir toplumun iç dinamiği ve ilişkileri ile sınırlanamayacağı için kendi başlarına değil, ancak tarih içinde birbirleriyle ilişkilerinde özelliklerini kazanmaktadırlar. Bu açıdan ele alındığında sosyolojinin toplum ve toplum olayları karşısında içine kapanık ve sınırlı bir tutum içinde bulunmaması gerektiği öne sürülmektedir.¹³ Bu noktada ise dikkatli olunması gerekmektedir. Nitekim Ertürk Batı dışı ülkelerdeki yerleşirme çabalarının aşırı görelilikçilik ile birlikte gittiğini, bunun hem sosyolojiyi bir bilim olarak tehlikeye soktuğunu, hem de bu ülkelerdeki baskıcı ve adaletsiz toplumsal ve siyasal yapı ve uygulamalarını meşrulaştırdığına dikkati çekmektedir.¹⁴

Bilime özgü işbölümü, bilimsel bilgi ve araştırma ile ilgili gündemi merkez ülkelerde yani gelişmiş ülkelerde belirlemektedir. Bu gündeme bağlı olarak çevre ülkeler (azgelişmiş ülkeler) verilerin toplanması, derlenmesi, düzenlenmesi gerçekleştirilmektedir.¹⁵

Sosyal bilimlerde mutlak gerçeklik ve evrenselliğe ulaşmak zordur. Ulaşılan düzenlilikleri tüm toplumlar açısından geçerli genellemeler biçiminde ifade etmek doğa bilimlerindeki kadar kolay değil, hatta çok zordur. Her toplumun siyasi, sosyal koşulları, kültürü, tarihi, değerleri, inançları kısacası yapısal özellikleri farklı ve çeşitlidir. Bu farklılıklar, çeşitlilikler evrensel bir sosyoloji anlayışını güçleştirmektedir. Genel geçerliliği olan, nesnel özelliklere sahip ortak sosyoloji ilkelerini belirlemek zordur. Genellemele-

¹² Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Bilim ve Eğitim*, TUBA, Bilimsel Toplantı Serileri 2, Ankara 1998, s.195

¹³ Korkut Tuna, "Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi ile İlişkileri ve Sonuçları", 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, Bağlam Yay. İstanbul, 1991, s.29-38

¹⁴ Yakın Ertürk, "Evrensellikten Göreliliğe: Geri Kalmışlığın Yeni Tuzağı", *Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, 1. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Sosyoloji Demeği Yay., Ankara, 1994, ss.448-454, ayrıca bkn. Mehmet Ecevit, "Türkiye'de Toplum Bilim Araştırma Pratiği", *Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, 1. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri, Sos. Der. Yay. Ankara, s.448-454; İlhan Tekeli, "1990 lı Yıllarda Türkiye'de Sosyal Bilimler", *Marksizm ve Gelecek*, Sayı 2, 1989, s.46-54

¹⁵ Ayşe Öncü, "Sosyoloji Araştırmaları Oturumu Üzerine Yorum", *Türkiye'de Sos. Bilim. Araştırmalarının Gelişimi*, Der. S. Atauz, TSBD Yay., 1986, s.233-238

re gitmenin zorluğu karşısında yalnızca ulusal sınırlarla çevrelenmiş araştırmalara yönelmek ise sosyolojinin sınırlarını daraltır. Bu durum karşısında Öncü, ülkeler üstü veya bölgesel araştırma programlarının geliştirilmesi gerektiğini, bunun için Akdeniz ve Orta Doğu ülkelerindeki sosyologlarla işbirliği önerisinde bulunmaktadır.¹⁶ Akşit, 1990 larda Orta Asya ülkelerinin de bir üçüncü bölge olarak listeye eklendiğini ancak yerel, bölgesel ve küresel dinamiklerin, yapılaşmaların ve pratiklerin hangi kuram ve yöntemlerle ve hangi araştırma programları ve örgütlenmelerle yapılacağını henüz tam olarak ortaya çıkmadığını belirtmektedir.¹⁷ Her iki öneri de sosyolojide sınırların genişlemesine katkıda bulunabilir nitelikte görülmele birlikte yeterli uygulama gerçekleşmemiştir.

Genelde sosyal bilimler, özeldense toplumbilim açısından kendi tarihlerinin ve geleneklerinin incelenmesinde tarihsel dönemler halinde geçmişle ilgili bilgi birikimlerinin ve türlerinin bilgisini toplayarak dökümünü elde etme biçimindeki çalışmalar sınıflandırma çalışması durumundadırlar. Buna karşılık tarihlerin ve geleneklerin incelenmesinde kişilerin bizzat kendilerinin de geçmişi günümüze ve geleceğe bağlayan bir sürekliliğin içinde yer alan aktörler olduklarını unutmamaları gerekmektedir. Bu tür bir yaklaşım tarih çalışmalarında anlam ve önemin bilincine sahip olmayı beraberinde taşır. Nitekim Gadamer, miras alınmış bir kültüre bir gelişim ve hepimizi birbirimize bağlayan somut bir köprünün devamı olarak bakmamız gerektiğini, atalarımızdan bize kalanlara objektif bir tarzda bilimsel bir metodun nesnesi gibi yaklaştığımızda kültür mirasımızı iyi anlamayacağımızı belirtmektedir. Kültür mirasımızın her birimizin içinde kendini göreceği bir ayna olduğunu, geleneğin gerçekliğinin bir bilgi sorunu olmayıp, aktarılmış bir içeriğin, kendiliğinden ve üretken bir biçimde özümlemesi olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla tarih ve geleneklerin incelenmesi sırasında sosyologların kültür ve bilgi alanında katkıda bulunan kişiler olarak tarih çalışmalarının önemini bilincinde olmaları gerekmektedir.¹⁸ Kocacık'ta, Türkiye'de sosyolojinin başka hiçbir ülkede görülmeyen bir biçimde tarihle ilgilendiğini, bunun nedenin de Osmanlı mirasında yattığını belirtmektedir. Sorunlarımızın ve sorunları çözme gücünün kaynağı olarak Osmanlı'yı dolayısıyla, tarihi bilmenin önemli olduğunu belirtmektedir.¹⁹

Bilgi birikiminin tarihselliğinin göz önüne alınması toplumsal kuramların hangi koşullar altında oluştuğularının geliştiklerinin, farklılaştıklarının, yıpranarak yok olduklarının bilinmesi açısından önemlidir. Bilgi birikiminin tarih içindeki dinamikleri ve değişme biçimleri dikkate alınmalıdır.

¹⁶ Ayşe Öncü, a.g.e., ss.233-238

¹⁷ Bahattin Akşit, "Sosyoloji", Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim Sosyal Bilimler, TUBA, Ankara, 1997, s.7-18

¹⁸ H. Gadamer "Tarih Bilinci Sorunu", Toplumbilimlerinde Yorumcu Yaklaşım, Ed. Paul Rainbow, Williams Stuart Çev. Taha Parla) H.V. Yay., İstanbul, 1990, s.79-106

¹⁹ Faruk Kocacık, a.g.e., s.61

Gerek geçmişte gerekse günümüzde sosyologların oluşturdukları topluluktan bir bütün olarak bahsetmek zor gibidir. İlyasoğlu, bu topluluk içindeki farklılaşmaların, farklı sosyolojik yaklaşımların yalnızca akademik ya da bilimsel olarak bir tercih sorunu ile sınırlı olmayıp, sosyologların farklı aidiyet türlerini (toplumsal sınıf, içinde kendilerinin sosyoloji eğitimi aldıkları kurumlar, şimdiki kurumsal aidiyetleri, dünya görüşü, ideoloji, toplumsal misyon vb.) tarihselliği içinde ele almanın imkanlarının tartışılması gerektiğini ileri sürmektedir. Böyle bir farklılaşmanın değerlendirme içindeki öneminin yanı sıra Türkiye sosyoloji tarihinde gelenek oluşturan belirli eğilimlerin devamlılığının ve kendi içinde çeşitlenmelerinin de önemle üzerinde durulması gerektiğini belirtmektedir.²⁰ Gelenekleri değişmez katı bir kavram olarak ele almak yerine, aynı deneyimleri yaşamış birçok yönde aynı şekilde hissedebilen insanlarla paylaşılan, ortak değerlerin oluşturduğu bir gelenek anlaşılmalıdır.

Türkiye'de araştırma pratiği açısından da sorunlarla karşılaşmaktadır. Niçin, nasıl toplandığı, nerede kullanılacağı belli olmayan verilerin kuramsal bilgi ile ilişkilendirilmesi, analiz edilmesi ve yorumlanması genellikle yetersizlik göstermektedir. Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmaların kuram ve yöntemlerinin net olmaması ve benzer kuram ve yöntemlerle çalışan araştırmacıların sayısının çok az olması toplumbilimin gelişim hızını ve düzeyini olumsuz etkilemektedir.²¹ Yalnızca pratik alan çalışmalarında değil, kurama yönelik çalışmalarda da yetersiz bir konumda olduğumuz gözlenmektedir. Ayrıca bilimsel düzlemde kurumlar, üniversiteler, uzmanlar arasında iletişimin yeterince sağlanamaması da bir diğer olumsuzluktur. Kısacası Türkiye'de bilginin üretimi açısından yeterli kurumsallaşmanın yokluğu bilgi birikimini olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer taraftan bilginin yalnızca üretimi değil, tüketim ve yeniden üretim süreçlerinde de aynı eksiklik hissedilmektedir. Bilimin gelişmesi için gerekli koşulların sağlanmasında örgütlü çabalar yeterince güçlenememiştir. Sosyoloji disiplinler arası bir öneme sahip olmakla birlikte disiplinler arası çalışmalara da fazla rastlanmamaktadır. Büyük ölçekli ve sürekli araştırmaların gerçekleştirilmesinde görülen yetersizlik kurum ve örgüt desteğinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de disiplinler arası çalışmanın kurumsallaştığı örgütlenmiş, sürekliliği olan araştırma birimlerinin (Başbakanlığa bağlı Aile Araştırma Kurumu gibi) yaygınlaştığı kurumların sayısının artması gerekmektedir. Araştırma çalışmalarının belirlenmesinde mali koşullar önemli bir etken durumundadır. Bilimsel çalışmalar, maliyeti yüksek çalışmalar oldukları için araştırmaların yapılabilmesi açısından mali destek bulunması son derece önemlidir. Erkul, bu bağlamda bilim adamı ve kurumların siyasal iktidarlara mali konularda her zaman bağımlı olduğunu ancak siyasal gücü elinde bulunduranların etkisi altında bir bilimin de tartışma götürüleceğini belirtmektedir.²² Türkiye'de araştırmacılara sürekli mali destek sağlayabilecek kurumsallaşmış

²⁰ Aynur İlyasoğlu, "Türkiye'de Sosyolojinin Tarihini Yazmak: Bir Sorunlaştırma ve Yaklaşım Önerisi", Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 1998, s.81-97

²¹ Raci Bademli, "Türkiye'de Kentsel Araştırmaların Gelişimi: 1974-1984, Türkiye'de Sosyal Bilimler Araştırmalarının Gelişimi, Der-Sevil Atauz, TSBD Yay. Ankara, 1986, s.127-136

²² Ali Erkul, a.g.e., s.21

merkezler hemen hemen yoktur. Bu durum da Türkiye’de sosyoloji araştırmalarının sayıca fazla olmakla birlikte dar kapsamlı, küçük ölçekli, birbirinden kopuk ve etkisiz olmasına yol açmaktadır.

Sosyolojinin Türkiye’deki gelişiminde alanın kendi içinde gösterdiği farklılaşmaları ve bu farklılaşmalar temelinde ayrışmaları, çeşitlenmeleri ortaya koymak geçmişin ve bugünün çözümlenebilmesi açısından önemlidir. Feyerabend, farklılaşmanın sosyolojinin alt alanlarındaki uzmanlaşmayla ilgili çeşitlenmenin ise bir araştırma alanındaki birden fazla kuramın varolması, etkileşmesi, tartışılması, alternatif ve karşı hipotezlerin üretilebilir olmasıyla ilgili olduğunu belirtmektedir.²⁶ Akşit de, Türkiye’de sosyolojinin bir yandan bölünmüşlük ya da bölmelenmişlik öte yandan farklılaşma ve çeşitlenme içinde olduğunu gözlemlediğini belirtmekte ve bölmelenmişliğin yaklaşımlar arasında, kuşaklar arasında, bölümler ve hatta aynı bölümdeki kişiler arasında olabileceğini belirtmektedir. Ancak son dönemlerde gerçekleştirilmeye başlanılan kongrelerle kopuklukların giderilebileceğini de ileri sürmektedir.²⁷

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de sosyoloji araştırmalarının gelişmesiyle ilgili değerlendirmelerde aşağıdaki noktalar dikkat çekmektedir²⁸ :

Öncelikle sosyoloji batıdaki gelişmeye paralel olarak ortaya çıkmasına rağmen daha sonra aynı hızla gelişmemiş ve bugün batının ulaştığı noktanın gerisinde kalmıştır.

İkinci olarak Türkiye’de sosyoloji önce kuramsal düzeyde kendini göstermiş, saha araştırmalarından uzak kalmıştır. Saha araştırmalarıyla elde edilen bilgilerin bir anlam taşınması ancak kuramsal bir çerçeve içinde olanaklıdır. Türkiye’de sosyolojinin gelişmesi için kuramsal ve ampirik çalışmaların birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Bu çalışmaların sayısının artması sosyolojinin önemini artırır.

Üçüncü olarak sosyolojinin batıdan hiçbir eleştiriye tabi tutulmadan kendi ülke gerçeklerimize uyarlanmadan aktarılması da bir olumsuzluktur. Türkiye’nin kendine özgü sorunlarının çözümü batdakilerden yararlanarak yeni ve özel yöntemler ve açıklamalar bulmasıyla gerçekleşebilir. Bu anlamda Türkiye’de sosyolojinin batı sosyolojisiyle ilişkilerinin iyi belirlenmesi ve Türk toplumunun ve gerçeklerinin aydınlanması için yapılması gerekenler saptanmalıdır.

Sosyolojinin önünün açılması, toplumumuzda gereken önemin verilmesi açısından aşağıdaki öneriler sunulabilir:

Türkiye’de bilimsel pratiğin kurumsallaşması ve geleneklerinin yerleşmesi çabala-

²³ Paul Feyerabend, *Yönteme Hayır* Çev. Ahmet İnam, Ara Yay., İstanbul, 1989

²⁴ Bahattin Akşit, "Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye" Der. Sevil Atauz, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, TSBD Yay., Ankara, 1986 s.195-232

²⁵ Faruk Kocacık, a.g.e., s.57-64

rına önem verilmelidir. Toplumsal değişikliklerin ve dönüşümlerin genel eğilimlerinin belirlenebilmesi için kapsamlı genellemeler üretilmeli, önceden yapılmış çalışmalar bir araya getirilerek genelleştirilmelidir. Türk toplumunun doğru ve sağlıklı bir analizi Türk sosyolojisine itibar kazandıracaktır.

Bilgi birikimini tarihsel dinamizmi içerisinde doğuş, gelişme ve geçerliliğini kaybetme süreçleri içerisinde değişimle birlikte ele almak bilimsel bilginin kalitesinin yükselmesini etkileyecektir. Daha çeşitlenmiş, daha farklılaşmış konuların araştırılması, ürünlerin çoğalmasına katkıda bulunacağı gibi, bilimsel araştırmalarda ufkun genişlemesine de katkıda bulunabilecektir. Araştırma konularında farklılaşma ve çeşitlenme toplumbilimin kapsamını ve içeriğini zenginleştirecektir. Türk toplumbilimcilerinin sadece Türkiye'yi incelemekle yetinmeyip, hızla ülkelerarası karşılaştırmalara yönelmelerinde yarar görülmektedir. Karşılaştırmalı araştırmaların başlatılması, bilgi birikiminin artmasına, bilimsel üretim sürecinin gelişmesine katkıda bulunabilecektir. Makro ölçekli çalışmaların gerçekleştirilmesi, geniş çerçeveli kapsamlı genellemelere, kavramlaştırmalara gidilebilmesi, yeni önermelerin geliştirilebilmesi açısından üzerinde durulması gereken bir diğer noktadır. Mikro ölçekli çalışmalar kadar makro ölçekli çalışmalara da yönelmek toplumsal süreçlerin bileşimlerini, dinamiklerini belirleme açısından önemlidir. Artık kavram ve kuram geliştirmeye yönelmiş, gözleme ağırlık veren analitik çözümleme uğraşı içinde bulunan kapsayıcı araştırmalara yönelmek gerekmektedir. Bunun için de mali destek gerekir. Toplumbilimin diğer sosyal bilimlerle disiplinler arası çalışmalar yapması, bu çalışmaların kurumsallaştırılması da özelde toplumbilimin genelde sosyal bilimlerin bir başarısı olacaktır. Kağıtçıbaşı'nın da belirttiği gibi eğer insan, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin gerisinde kalırsa o toplumda gelişmişlikten söz edilemez. İnsanın gelişmesi sosyal bilimlerin gelişmesi ile mümkün olabilir. Türkiye de özgül kavramlarını yaratabildiği, evrensel düzlemde sesini duyurabildiği ölçüde dünya sosyolojisi içinde yerini alacaktır.